ePublishing
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

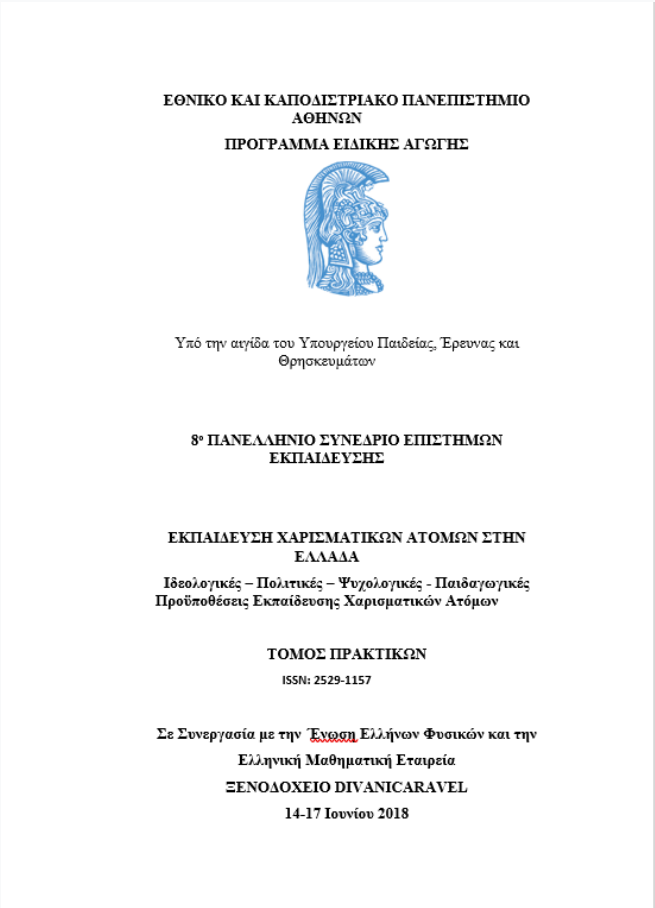

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές – Πολιτικές – Ψυχολογικές - Παιδαγωγικές Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL

14-17 Ιουνίου 2018

Η Επαγγελματική Εξουθένωση των εκπαιδευτικών της Ε.Α.Ε. που εργάζονται με μαθητές με Νοητική Αναπηρία

Αγάθη Σταθοπούλου, Λαμπρινή Χ. Βλαχάκη

doi: 10.12681/edusc.2747

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σταθοπούλου Α., & Βλαχάκη Λ. Χ. (2020). Η Επαγγελματική Εξουθένωση των εκπαιδευτικών της Ε.Α.Ε. που εργάζονται με μαθητές με Νοητική Αναπηρία. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, *8*, 1000–1011. https://doi.org/10.12681/edusc.2747

Η Επαγγελματική Εξουθένωση των εκπαιδευτικών της Ε.Α.Ε. που εργάζονται με μαθητές με Νοητική Αναπηρία

Αγάθη Σταθοπούλου
Στέλεχος ΚΕ.Δ.Δ.Υ
agathi.stathopoulou@yahoo.com
Λαμπρινή Χ.Βλαχάκη
Μαθηματικός - Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
lina_vlachaki@yahoo.gr

Περίληψη

Σκοπός αυτής της εμπειρικής μελέτης είναι να διερευνήσει τα επίπεδα της επαγγελματικής εξουθένωσης των εκπαιδευτικών της Ειδικής Αγωγής κι Εκπαίδευσης που εργάζονται με μαθητές που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της Νοητικής Αναπηρίας και το ρόλο που παίζουν παράγοντες όπως είναι το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, τα έτη προϋπηρεσίας, το επίπεδο σπουδών και οι αρχικές επαγγελματικές επιδιώξεις των εκπαιδευτικών στην εμφάνιση του συνδρόμου. Υιοθετήθηκε το θεωρητικό μοντέλο των Maslach και Jackson και αξιοποιήθηκε η κλίμακα επαγγελματικής εξουθένωσης M.B.I.-E.S. Στην έρευνα συμμετείχαν 64 εκπαιδευτικοί της Ειδικής Αγωγής που απασχολούνται σε δημόσια σχολεία κι εργάζονται με μαθητές με Νοητική Αναπηρία. Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα βιώνουν μέτρια επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης, χαμηλά επίπεδα αποπροσωποποίησης και μέτρια επίπεδα προσωπικής επίτευξης. Το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο σπουδών και οι αρχικές επαγγελματικές επιδιώξεις παρουσιάζουν στατιστικώς σημαντική συσχέτιση με το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης. Δε βρέθηκε σημαντική συσχέτιση μεταξύ της ηλικίας των εκπαιδευτικών του δείγματος και των ετών της προϋπηρεσίας τους με καμία από τις τρεις διαστάσεις του συνδρόμου.

Λέξεις-Κλειδιά: επαγγελματική εξουθένωση; ειδική αγωγή; νοητική αναπηρία.

Abstract

The present study examines the levels of burnout among special educators of students with mental retardation and the relationship between gender, age, marital status, work experience, training, initial personal career prospects and the degree of burnout experienced by teachers of mental retardation students. The survey was distributed in a sample of 64 special education teachers working with mental retardation students in public schools. The data was collected by using the Maslach Burnout Inventory (M.B.I.-E.S.). The results indicated that special education teachers experience middle levels of emotional exhaustion, low levels of depersonalization and middle levels of personal achievement. Gender, marital status, training and initial personal career prospects were found to have significant correlation with special educators´ burnout. In addition, the results showed that there is not significant correlation between teachers' age or work experience and the three dimensions of burnout.

Keywords: burnout; special educators; mental retardation.

Α. Εισαγωγή

Σύμφωνα με τις Maslach και Jackson (1981a, 1981b) η επαγγελματική εξουθένωση είναι ένα ψυχολογικό σύνδρομο, το οποίο περιλαμβάνει τρεις διαστάσεις: α) τη συναισθηματική εξάντληση (emotional exhaustion), η οποία χαρακτηρίζεται από έλλειψη ενέργειας, απώλεια διάθεσης και αισθήματα ψυχικής και σωματικής κόπωσης, β) την αποπροσωποποίηση ή κυνισμό (depersonalization), η οποία χαρακτηρίζεται από την απομάκρυνση και την αποξένωση του εργαζόμενου από τους ανθρώπους που εξυπηρετεί και την εγκαθίδρυση απρόσωπων, επιθετικών και κυνικών σχέσεων με τους αποδέκτες των υπηρεσιών του, και γ) τη μειωμένη προσωπική επίτευξη ή αναποτελεσματικότητα (personal accomplishment), η οποία χαρακτηρίζεται από την αίσθηση του εργαζόμενου ότι είναι ανίκανος να προσφέρει στο χώρο της εργασίας του και από την συνεπαγόμενη μείωση της απόδοσής του.

Αναφορικά με την επαγγελματική εξουθένωση των εκπαιδευτικών η διάσταση της συναισθηματικής εξάντλησης αντανακλάται στο συναίσθημα που βιώνουν και τους κάνει να αισθάνονται ότι δεν μπορούν να προσφέρουν κάτι περισσότερο στους μαθητές τους και στην εργασία τους, η διάσταση της αποπροσωποποίησης εκφράζεται ως αρνητική στάση απέναντι στους μαθητές τους και η διάσταση της μειωμένης προσωπικής επίτευξης σχετίζεται με τις αρχικές επαγγελματικές τους προσδοκίες και αφορά την επιθυμία τους να προσφέρουν και να βοηθήσουν τους μαθητές τους και την τελική απογοήτευσή τους όταν συνειδητοποιούν ότι δε μπορούν να τα καταφέρουν (Guglielmi & Tatrow, 1998; Maslach & Leiter, 1997c).

Η συναισθηματική εξάντληση και η αποπροσωποποίηση παρουσιάζουν αρνητική συσχέτιση με την υγεία των εκπαιδευτικών και με την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται με επιτυχία στα καθήκοντά τους (Hakanen, Bakker & Schaufeli, 2006). Η διάσταση της συναισθηματικής εξάντλησης αποτελεί σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα της πρόθεσης των εκπαιδευτικών να εγκαταλείψουν το επάγγελμά τους (Leung & Lee, 2006). Τέλος, η διάσταση της προσωπικής επίτευξης παρουσιάζει θετική συσχέτιση με τα κίνητρα επίτευξης των εκπαιδευτικών και την ικανοποίησή τους από το επάγγελμα που επέλεξαν (Hall, Pearson & Carroll, 1992). Το σύνδρομο επηρεάζει όχι μόνο τον εκπαιδευτικό που το βιώνει, αλλά τους μαθητές, το σχολείο και ολόκληρη την κοινωνία, καθώς επιδρά στην εκπαιδευτική διαδικασία και την απόδοση του εκπαιδευτικού μέσα στη σχολική αίθουσα και επηρεάζει την ακαδημαϊκή πορεία των μαθητών του (Friedman & Farber, 1992).

Οι έρευνες για την επαγγελματική εξουθένωση των εκπαιδευτικών της Ειδικής Αγωγής κι Εκπαίδευσης (Ε.Α.Ε.) στη διεθνή κι εγχώρια βιβλιογραφία. είναι εξαιρετικά περιορισμένες, μη συστηματικές και αποσπασματικές. Επιπροσθέτως, τα αποτελέσματα των ερευνών σχετικά με το βαθμό στον οποίο βιώνουν οι εκπαιδευτικοί της Ε.Α.Ε. το συγκεκριμένο σύνδρομο σε σύγκριση με τους συναδέλφους τους της Γενικής Αγωγής κι Εκπαίδευσης (Γ.Α.Ε.) είναι συγκρουόμενα και αντιφατικά (Embich, 2001; Kokkinos & Davazoglou, 2006).

Β. Η Έρευνα

Β.1. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός αυτής της εμπειρικής μελέτης ήταν η διερεύνηση της επαγγελματικής εξουθένωσης των Ελλήνων εκπαιδευτικών που εργάζονται σε δομές της Ε.Α.Ε. με μαθητές που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της Νοητικής Αναπηρίας (Ν.Α.). Ειδικότερα, τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν είναι τα εξής: α) «Ποια είναι τα επίπεδα επαγγελματικής εξουθένωσης των εκπαιδευτικών που απασχολούνται σε δομές της Ε.Α.Ε. στην Ελλάδα και εργάζονται με μαθητές που αντιμετωπίζουν το

πρόβλημα της Ν.Α.;», β) Πως συσχετίζονται οι τρεις διαστάσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης με ατομικά τους στοιχεία όπως είναι η ηλικία, το φύλο, το επίπεδο σπουδών, τα έτη προϋπηρεσίας και η οικογενειακή κατάσταση;», και γ) «Πως συσχετίζονται οι τρεις διαστάσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης με τις αρχικές επαγγελματικές τους επιδιώξεις και την επαγγελματική πραγματικότητα που οι ίδιοι βιώνουν;».

Β.2. Δείγμα της έρευνας

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν συνολικά 64 εκπαιδευτικοί της Ε.Α.Ε. (12 άντρες και 52 γυναίκες) που απασχολούνταν σε δημόσια σχολεία της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης των νομών Αττικής, Λακωνίας, Αιτωλοακαρνανίας και Κυκλάδων και εργάζονταν με μαθητές με Ν.Α. Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών του δείγματος (65,6%) εργάζονται με μαθητές με Ν.Α. από 0 έως 5 έτη, ενώ το 17,2% από 6 έως 10 έτη, το 9,4% από 11 έως 15 έτη, το 4,7% από 16 έως 20 έτη και το 3,1% περισσότερα από 21 έτη. Τέλος, το 39,1% των εκπαιδευτικών του δείγματος έχει εξειδικευτεί στην Ε.Α.Ε. παρακολουθώντας ετήσιο σεμινάριο εξειδίκευσης 400 ωρών, το 59,4% είναι πτυχιούχοι Μεταπτυχιακού Προγράμματος Ειδίκευσης της Ε.Α.Ε. και το 1,5% κατέχει Διδακτορικό τίτλο σπουδών στην Ε.Α.Ε.

Β.3. Ερευνητικά εργαλεία

Για την υλοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε κατάλληλα διαμορφωμένο ερωτηματολόγιο το οποίο αποτελείται από δύο μέρη. Αναλυτικότερα:

Α΄ Μέρος: Maslach Burnout Inventory – Educators Survey

Αξιοποιήθηκε η τροποποιημένη έκδοση της κλίμακας Maslach (Maslach, Jackson & Schwab, 1996) η οποία έχει προσαρμοστεί ώστε να απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς (Maslach Burnout Inventory – Educators Survey, M.B.I.-E.S.). Το ερωτηματολόγιο έχει μεταφραστεί και προσαρμοστεί στην ελληνική γλώσσα, αποτελεί μια σταθμισμένη εκδοχή του ξενόγλωσσου ερευνητικού εργαλείου και έχει αξιοποιηθεί από αρκετούς Έλληνες ερευνητές (Καντάς, 1996; Kokkinos, 2006; Platsidou, 2010).

Πίν.1: Κωδικοποίηση των επιπέδων επαγγελματικής εξουθένωσης (M.B.I.-E.S.).

	Χαμηλό	Μέτριο	Υψηλό
Συναισθηματική Εξάντληση	≤16	17-26	≥27
Αποπροσωποποίηση	≤8	9-13	≥14
Προσωπική Επίτευξη	≥37	31-36	≤30

Β΄ Μέρος: Φύλλο Δημογραφικών Στοιχείων

Αποτελείται από 14 σύντομες ερωτήσεις δημογραφικής φύσεως. Οι οκτώ πρώτες ερωτήσεις περιγράφουν τη φυσιογνωμία του δείγματος και αναφέρονται σε ποσοτικές και κατηγορικές μεταβλητές, όπως το φύλο, η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, η ειδικότητα, η εργασιακή εμπειρία, η σχολική δομή στην οποία εργάζεται ο ερωτώμενος, το επίπεδο των σπουδών του και ο λόγος που ασχολήθηκε με την εκπαίδευση μαθητών με Ν.Α. Οι υπόλοιπες έξι ερωτήσεις ελέγχουν τις αρχικές επαγγελματικές επιδιώξεις και προσδοκίες των ερωτώμενων σε σύγκριση με την επαγγελματική πραγματικότητα την οποία βιώνουν. Οι ερωτήσεις βαθμολογούνται σε 5-βάθμια κλίμακα τύπου Likert με τιμές που κυμαίνονται από το «1=Δεν συμφωνώ καθόλου» έως «5=Συμφωνώ απόλυτα».

Β.4. Συλλογή κι ανάλυση δεδομένων

Η έρευνα ξεκίνησε το Φεβρουάριο του 2018 και ολοκληρώθηκε το Μάιο του ίδιου έτους. Συνολικά πραγματοποιήθηκε διανομή 70 έντυπων ερωτηματολογίων και αποστολή 40 ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων (Google Forms) μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου.

Γ. Αποτελέσματα της έρευνας

Γ.1. Επίπεδα επαγγελματικής εξουθένωσης των εκπαιδευτικών του δείγματος

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται αναλυτικά οι μέσοι όροι (Μ.Ο.), οι τυπικές αποκλίσεις (Τ.Α.) και το εύρος (R) των παρατηρήσεων χωριστά για κάθε μία από τις τρεις διαστάσεις του συνδρόμου της επαγγελματικής εξουθένωσης, όπως προέκυψαν από την επεξεργασία των απαντήσεων που έδωσαν οι εκπαιδευτικοί του δείγματος στις 22 ερωτήσεις του ερωτηματολόγιου M.B.I.-E.S.

Πιν.2: Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος παρατηρήσεων για τις τρεις διαστάσεις του συνδρόμου της Επαγγελματικής Εξουθένωσης.

Υποκλίμακες:	Μ.Ο.	Τ.Α.	R
Συναισθηματική εξάντληση	17,06	9,83	40
Αποπροσωποποίηση	4,63	5,50	31
Προσωπική επίτευξη	36,39	7,80	35

Με κριτήριο τις νόρμες κατηγοριοποίησης των τριών διαστάσεων του συνδρόμου (Πίνακας 1) οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα βιώνουν μεσαία επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης, χαμηλά επίπεδα αποπροσωποποίησης και μέτρια επίπεδα προσωπικής επίτευξης.

Γ.2. Επαγγελματική εξουθένωση και ατομικοί παράγοντες

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3 η διάσταση της συναισθηματικής εξάντλησης σχετίζεται στατιστικώς σημαντικά με την οικογενειακή κατάσταση ($r=0,253$, $p<0,05$) και το επίπεδο σπουδών των ερωτηθέντων ($r=0,336$, $p<0,01$), η διάσταση της αποπροσωποποίησης με την οικογενειακή τους κατάσταση ($r=0,075$, $p<0,05$), και η διάσταση της προσωπικής επίτευξης με την οικογενειακή κατάσταση ($r=0,105$, $p<0,05$) και το επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών του δείγματος ($r=0,419$, $p<0,01$).

Πίνακας 3: Δείκτες συνάφειας (Pearson r) της ηλικίας, της προϋπηρεσίας, της οικογενειακής κατάστασης και του επιπέδου σπουδών των εκπαιδευτικών του δείγματος με τις τρεις διαστάσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης.

	Ηλικία	Έτη προϋπηρεσίας σε δομές της Ε.Α.Ε	Οικογενειακή κατάσταση	Επίπεδο σπουδών
Συναισθηματική εξάντληση	,096	-,167	**-,253***	**,336****
Αποπροσωποποίηση	,064	-,023	**-,075***	,216
Προσωπική επίτευξη	,119	0,20	**-,105***	**,419****

Σημείωση:*p<0,05 και **p<0,01

Πιο συγκεκριμένα: α) οι άγαμοι εκπαιδευτικοί σε σύγκριση με τους έγγαμους συναδέλφους τους παρουσιάζουν: i) υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης (από τους 14 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν μέτρια συναισθηματική εξάντληση 13 είναι άγαμοι και 1 έγγαμος, ενώ από τους 11 εκπαιδευτικούς που βιώνουν υψηλή συναισθηματική εξάντληση 9 είναι άγαμοι και 2 έγγαμοι), ii) υψηλότερα επίπεδα αποπροσωποποίησης (από τους 11 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν μέτρια αποπροσωποποίηση 10 είναι άγαμοι και 1 έγγαμος, ενώ και οι 4 εκπαιδευτικοί που βιώνουν υψηλή αποπροσωποποίηση είναι άγαμοι), και iii) χαμηλότερα επίπεδα προσωπικής επίτευξης (από τους 17 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν χαμηλή προσωπική επίτευξη 10 είναι άγαμοι και 7 έγγαμοι, ενώ από τους 11 εκπαιδευτικούς που βιώνουν μέτρια προσωπική επίτευξη 9 είναι άγαμοι και 2 έγγαμοι), και β) οι εκπαιδευτικοί με υψηλό επίπεδο σπουδών σε σύγκριση με τους συναδέλφους τους που κατέχουν λιγότερα τυπικά προσόντα παρουσιάζουν: i) υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης (από τους 14 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν μέτρια συναισθηματική εξάντληση 11 είναι πτυχιούχοι Π.Μ.Σ. στην Ε.Α.Ε., 1 κατέχει Διδακτορικό στην Ε.Α.Ε. και 2 έχουν παρακολουθήσει ετήσιο σεμινάριο εξειδίκευσης, ενώ από τους 11 εκπαιδευτικούς που βιώνουν υψηλή συναισθηματική εξάντληση 9 είναι πτυχιούχοι Π.Μ.Σ. στην Ε.Α.Ε. και 2 έχουν παρακολουθήσει ετήσιο σεμινάριο εξειδίκευσης στην Ε.Α.Ε) και ii) χαμηλότερα επίπεδα προσωπικής επίτευξης (από τους 17 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν χαμηλή προσωπική επίτευξη 14 είναι πτυχιούχοι Π.Μ.Σ. της Ε.Α.Ε., 1 κατέχει Διδακτορικό στην Ε.Α.Ε. και 2 έχουν παρακολουθήσει ετήσιο σεμινάριο εξειδίκευσης, ενώ από τους 11 εκπαιδευτικούς που βιώνουν μέτρια προσωπική επίτευξη 8 είναι πτυχιούχοι Π.Μ.Σ. της Ε.Α.Ε. και 3 έχουν παρακολουθήσει ετήσιο σεμινάριο εξειδίκευσης στην Ε.Α.Ε.).

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 4 το φύλο των εκπαιδευτικών του δείγματος σχετίζεται στατιστικώς σημαντικά μόνο με τη διάσταση της συναισθηματικής εξάντλησης ($p<0,05$).

Πίνακας 4: Συσχέτιση του φύλου (Pearson Chi-Square) των εκπαιδευτικών του δείγματος με τις τρεις διαστάσεις της επαγγελματικής εξουθένωσης.

	Φύλο		
	Value	**df**	**p**
Συναισθηματική εξάντληση	8,169[a]	2	**,017**
Αποπροσωποποίηση	1,014[a]	2	,602
Προσωπική επίτευξη	2,045[a]	2	,360

Ειδικότερα, οι γυναίκες εκπαιδευτικοί του δείγματος παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης σε σύγκριση με τους άντρες συναδέλφους τους (από τους 14 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν μέτρια συναισθηματική εξάντληση 8 είναι γυναίκες και 6 είναι άντρες, ενώ και οι 11 εκπαιδευτικοί που βιώνουν υψηλή συναισθηματική είναι γυναίκες).

Γ.3. Επαγγελματική εξουθένωση και επαγγελματικές επιδιώξεις

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα κλήθηκαν να δηλώσουν το λόγο για τον οποίο ασχοληθήκαν με την εκπαίδευση των μαθητών με Ν.Α. Το 68,8% του

δείγματος δήλωσε ότι επέλεξε το συγκεκριμένο επάγγελμα για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης (Πίνακας 5).

<u>Πίνακας 5:</u> Λόγος ενασχόλησης με την εκπαίδευση μαθητών με Ν.Α - Κατανομή συχνοτήτων.

	Επιστημονικό ενδιαφέρον		Ανθρωπιστική προσφορά		Επαγγελματική αποκατάσταση	
EP.B8	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
	9	14	11	17,2	44	68,8

Η ανάλυση των δεδομένων (Πίνακας 6) έδειξε ότι η διάσταση της συναισθηματικής εξάντλησης σχετίζεται στατιστικώς σημαντικά με το λόγο για τον οποίο οι εκπαιδευτικοί του δείγματος επέλεξαν να ασχοληθούν με την εκπαίδευση μαθητών με Ν.Α. ($p<0,05$).

<u>Πίνακας 6:</u> Συσχέτιση (Pearson Chi-Square) των τριών διαστάσεων του συνδρόμου της επαγγελματικής εξουθένωσης και του λόγου για τον οποίο οι εκπαιδευτικοί επέλεξαν την εκπαίδευση μαθητών με Ν.Α.

	Value	df	p
Συναισθηματική εξάντληση	10,154[a]	4	**,038**
Αποπροσωποποίηση	1,360[a]	4	,851
Προσωπική επίτευξη	1,214[a]	4	,876

Πιο συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί που επέλεξαν αυτό το επάγγελμα για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης σε σύγκριση με τους συναδέλφους τους που έκαναν αυτή την επιλογή για διαφορετικούς λόγους (από τους 14 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν μέτρια συναισθηματική εξάντληση οι 9 επέλεξαν το συγκεκριμένο επάγγελμα για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης και οι 5 για λόγους επιστημονικού ενδιαφέροντος, ενώ από τους 11 εκπαιδευτικούς που βιώνουν υψηλή συναισθηματική εξάντληση οι 9 επέλεξαν αυτό το επάγγελμα για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης και οι 2 για λόγους κοινωνικής προσφοράς).

Επίσης, οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα κλήθηκαν να δηλώσουν αν η Ε.Α.Ε. ήταν ο αρχικός επαγγελματικός τους στόχος. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 7 μόνο το 37,5% του δείγματος απάντησε ότι η Ε.Α.Ε. ήταν ο αρχικός επαγγελματικός τους στόχος.

<u>Πίνακας 7:</u> Ερ.: Η Ειδική Αγωγή ήταν ο αρχικός επαγγελματικός μου στόχος - Κατανομή συχνοτήτων.

	Διαφωνώ		Ούτε συμφωνώ, ούτε διαφωνώ		Συμφωνώ	
EP.B.9.	**N**	**%**	**N**	**%**	**N**	**%**
	26	40,6	14	21,9	24	37,5

Η ανάλυση των δεδομένων (Πίνακας 8) έδειξε ότι η διάσταση της προσωπικής επίτευξης σχετίζεται στατιστικώς σημαντικά με τις αρχικές επαγγελματικές επιδιώξεις των εκπαιδευτικών του δείγματος ($p<0,05$).

<u>Πίνακας 8:</u> Συσχέτιση (Pearson Chi-Square) των τριών διαστάσεων του συνδρόμου της επαγγελματικής εξουθένωσης και των αρχικών επαγγελματικών επιδιώξεων των εκπαιδευτικών του δείγματος.

	Value	**df**	**p**
Συναισθηματική εξάντληση	6,419[a]	4	,170
Αποπροσωποποίηση	3,644[a]	4	,456
Προσωπική επίτευξη	12,849[a]	4	**,012**

Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί που δεν είχαν ως αρχικό επαγγελματικό στόχο την εργασία με μαθητές με Ν.Α. παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα προσωπικής επίτευξης (από τους 28 εκπαιδευτικούς του δείγματος που βιώνουν χαμηλή ή μέτρια προσωπική επίτευξη μόνο οι 11 είχαν ως αρχική επαγγελματική επιδίωξη την εργασία με μαθητές με Ν.Α.).

Επιπροσθέτως, οι εκπαιδευτικοί του δείγματος κλήθηκαν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό συμφωνούν με τη φράση: «Αν μου δινόταν η ευκαιρία θα άλλαζα αντικείμενο εργασίας». Η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών (70,3%), ανεξάρτητα από το βαθμό στον οποίο βιώνουν ή όχι το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, δήλωσε ότι δεν θα άλλαζε αντικείμενο εργασίας, ενώ μόλις το 7,8% των ερωτηθέντων εξέφρασε την αντίθετη επιθυμία (Διάγραμμα 1).

<u>Διαγ.1:</u> Ερ.: «Αν μου δινόταν η ευκαιρία θα άλλαζα αντικείμενο εργασίας».

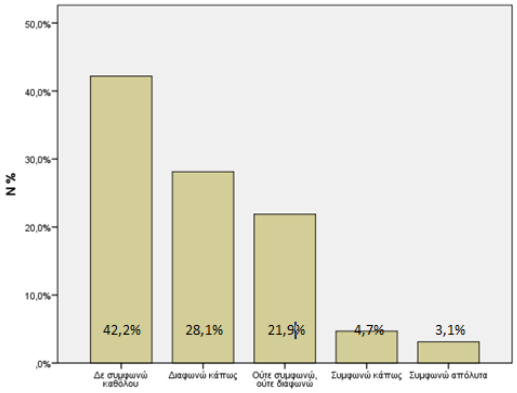

Τέλος, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2 το 84,4% των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι η εργασία με μαθητές που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της Ν.Α. τους κάνει να αισθάνονται ότι επιτελούν κοινωνικό έργο.

<u>Διάγρ.2:</u> «Η εργασία μου με κάνει να αισθάνομαι ότι επιτελώ κοινωνικό έργο».

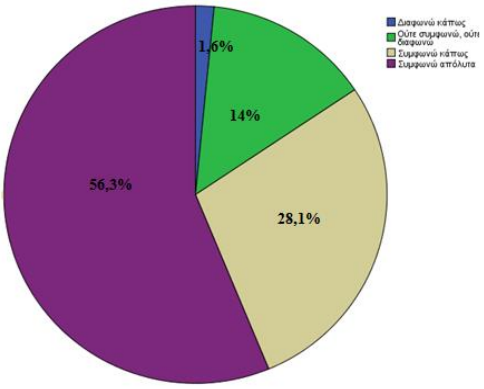

Δ. Συζήτηση των αποτελεσμάτων

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί της Ε.Α.Ε. που εργάζονται με μαθητές με Ν.Α. βιώνουν μέτρια συναισθηματική εξάντληση, χαμηλή αποπροσωποποίηση και μέτρια προσωπική επίτευξη. Τα ευρήματα συμφωνούν εν μέρει με τα αποτελέσματα προγενέστερων ερευνών. Ειδικότερα, η έρευνα της Μόττη (2000) έδειξε ότι οι εργαζόμενοι που αποτελούν το ειδικό προσωπικό Σ.Μ.Ε.Α.Ε. και Ιατροπαιδαγωγικών Κέντρων και εργάζονται με μαθητές με Ν.Α. βιώνουν χαμηλά επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης, χαμηλά επίπεδα αποπροσωποποίησης και μέτρια επίπεδα προσωπικής επίτευξης, ενώ η έρευνα των Πατσάλη και Παπουτσάκη (2010) έδειξε ότι οι δάσκαλοι της Ε.Α.Ε. και οι ειδικοί νοσοκομειακοί δάσκαλοι βιώνουν χαμηλού βαθμού συναισθηματική εξάντληση και αποπροσωποποίηση και υψηλού βαθμού προσωπική επίτευξη. Παρατηρείται αυξητική τάση στη διάσταση της συναισθηματικής εξάντλησης και πτωτική τάση στη διάσταση της προσωπικής επίτευξης, οι οποίες θα μπορούσαν να εξηγηθούν από τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί και τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί στα ελληνικά σχολεία τη τελευταία δεκαετία λόγω της οικονομικής κρίσης (αύξηση του πλήθους των μαθητών ανά τμήμα, έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής, μη πραγματοποίηση προσλήψεων μόνιμων εκπαιδευτικών, κ.λπ.).

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ευρήματα αυτής της μελέτης συμφωνούν με τα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών (Antoniou, Polychroni & Walters, 2000; Platsidou & Agalioti, 2008) και καταδεικνύουν ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί της Ε.Α.Ε. παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα του συνδρόμου της επαγγελματικής εξουθένωσης σε σύγκριση με συναδέλφους τους που ζουν κι εργάζονται σε χώρες της Β.Ευρώπης και της Β.Αμερικής (Billingsley, Carlson & Klein, 2004; Wisniewski & Gargiulo, 1997). Το γεγονός πιθανότατα ερμηνεύεται από τις υπάρχουσες πολιτισμικές διαφορές και τα διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα που υλοποιούνται στις χώρες αυτές. Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση των εκπαιδευτικών του δείγματος και τον τρόπο που αυτή σχετίζεται με το συνδρόμου της επαγγελματικής εξουθένωσης η έρευνα έδειξε στατιστικά σημαντική συσχέτιση της και με τις τρεις διαστάσεις του συνδρόμου. Μια πιθανή ερμηνεία που μπορεί να δοθεί είναι ότι το οικογενειακό περιβάλλον των έγγαμων εκπαιδευτικών λειτουργεί υποστηρικτικά περιορίζοντας τα επίπεδα του στρες και της εξουθένωσης που οι ίδιοι βιώνουν στον εργασιακό τους χώρο. Εντούτοις, τα ευρήματα αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα των ερευνών των Bataineh & Alsagheer (2012) και Platsidou & Agaliotis (2008) βάσει των οποίων το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης δε σχετίζεται με την οικογενειακή κατάσταση των εκπαιδευτικών.

Αναφορικά με το επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών της Ε.Α.Ε. που εργάζονται με μαθητές με Ν.Α. η επεξεργασία των δεδομένων έδειξε στατιστικά σημαντική συσχέτιση των σπουδών με τις διαστάσεις της συναισθηματικής εξάντλησης και της προσωπικής επίτευξης. Οι εκπαιδευτικοί του δείγματος με υψηλό επίπεδο σπουδών παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης και χαμηλότερα επίπεδα προσωπικής επίτευξης σε σύγκριση με τους συναδέλφους τους που κατέχουν λιγότερα τυπικά προσόντα. Οι Maslach, Schaufeli & Leiter (2001) αναφέρουν ότι οι εκπαιδευτικοί με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης είναι περισσότερο επιρρεπείς στην εμφάνιση του συνδρόμου, καθώς καταλαμβάνουν θέσεις ιεραρχικές με περισσότερες ευθύνες, έχουν πολλές προσδοκίες από τον εαυτό τους και απογοητεύονται όταν δεν μπορούν να τις υλοποιήσουν.

Επίσης, η ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί του δείγματος παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης σε σύγκριση με τους άντρες συναδέλφους τους. Τα ευρήματα συμφωνούν με τα αποτελέσματα προγενέστερων ερευνών (Kokkinos, 2007; Maslach & Jackson, 1981). Ωστόσο, οι Maslach, Schaufeli & Leiter (2001) επισημαίνουν ότι οι διαφορές μπορεί να οφείλονται σε στερεότυπα που σχετίζονται με τους ρόλους των δύο φύλων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών του δείγματος (68,8%) επέλεξε να εργαστεί στην Ε.Α.Ε. παρέχοντας υπηρεσίες σε μαθητές με Ν.Α. αποκλειστικά και μόνο για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης. Συγχρόνως, μόλις το 37,5% του δείγματος δήλωσε ότι η Ε.Α.Ε. ήταν ο αρχικός επαγγελματικός τους στόχος. Είναι γεγονός ότι την τελευταία πενταετία στη χώρα μας η Ε.Α.Ε. σε αντίθεση με τη Γ.Α.Ε. προσφέρει στους εκπαιδευτικούς άμεση επαγγελματική αποκατάσταση και για το λόγο αυτό ένα μεγάλο μέρος των αδιόριστων εκπαιδευτικών παρακολουθεί επιμορφωτικά σεμινάρια, μεταπτυχιακά ή διδακτορικά προγράμματα εξειδίκευσης στην Ε.Α.Ε. με απώτερο στόχο την πρόσληψή τους σε δημόσια σχολεία.

Η ανάλυση των δεδομένων της έρευνας έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί που επέλεξαν το επάγγελμα αυτό για λόγους επαγγελματικής αποκατάστασης παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης σε σύγκριση με τους συναδέλφους τους που έκαναν αυτή την επιλογή για διαφορετικούς λόγους. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί που δεν είχαν ως αρχικό επαγγελματικό στόχο την εργασία με μαθητές με Ν.Α. παρουσιάζουν χαμηλά επίπεδα προσωπικής επίτευξης. Θα μπορούσε κανείς, επομένως, να ισχυριστεί ότι η ανάγκη της επαγγελματικής αποκατάστασης οδηγεί ένα μέρος των εκπαιδευτικών της χώρας μας σε επιλογές που λοξοδρομούν από τις αρχικές επαγγελματικές τους επιδιώξεις με αποτέλεσμα οι ίδιοι να βιώνουν αισθήματα ψυχικής και σωματικής κόπωσης, αναποτελεσματικότητα στην εκτέλεση των καθηκόντων τους, αισθήματα αποτυχίας και ανεπάρκειας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα (70,3%) ανεξάρτητα από το αν βιώνουν ή όχι το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης, δήλωσαν ότι δεν επιθυμούν να αλλάξουν αντικείμενο εργασίας. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τα αποτελέσματα παλαιότερων ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα (Koustelios & Kousteliou, 2001; Πατσάλης & Παπουτσάκη, 2010). Αντίθετα, οι έρευνες των Boe, Bobbit & Cook (1997) και Wisniewski & Gargiulo (1997) έδειξαν ότι η επαγγελματική εξουθένωση των εκπαιδευτικών της Ε.Α.Ε. φαίνεται να αποτελεί βασικό παράγοντα μετακίνησης των εκπαιδευτικών από την Ε.Α.Ε. στη Γ.Α.Ε. Προκύπτει, επομένως, μια αντίφαση: οι εκπαιδευτικοί της Ε.Α.Ε. στην Ελλάδα αν και βιώνουν το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης δεν επιθυμούν να αλλάξουν αντικείμενο εργασίας. Ενδεχομένως, η σταθερότητα που προσφέρει το συγκεκριμένο επάγγελμα, η πληθώρα

των διαθέσιμων θέσεων εργασίας και η προοπτική της μονιμοποίησης σε συνδυασμό με τις συνθήκες εργασιακής ανασφάλειας και ανεργίας που έχει δημιουργήσει στη χώρα μας η οικονομική κρίση οδηγούν τους επαγγελματικά εξουθενωμένους εκπαιδευτικούς της Ε.Α.Ε. στην απόφαση να μην εγκαταλείψουν το επάγγελμά τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Antoniou, A.S., Polychroni, F. & Walters, B. (2000). Sources of stress and professional burnout of teachers of special educational needs in Greece. *Paper presented at International Special Education Congress 2000*, 24-28, July 2000, 1-11.U.K.: University of Manchester.

Bakker, A.B., Hakanen, J. , Demerouti, E., & Xanthopoulou, D. (2007). Job resources boost work engagement, particularly when job demands are high. *Journal of Educational Psychology*, *99* (2), 274–284.

Bataineh, O., & Alsagheer, A. (2012). An Investigation of Social Support and Burnout among Special Education Teachers in the United Arab Emirates. International Journal of Special Education, 27 (2), 5-13.

Boe, E.E., Bobbitt, S.A., & Cook, L.H. (1997). Retention, reassignment, migration and attrition of Special and General Education teachers in national perspective. *The Journal of Special Education*, *30*, 371-389.

Embich, J.L. (2001). The relationship of secondary special education teachers' roles and factors that lead to professional burnout. *Teacher Education and Special Education*, *24* (1), 58-69.

Friedman, I.A., & Farber, K. (1992). Professional self-concept to teacher burnout. *Journal of Educational Research*, *88* (5), 281-292.

Guglielmi R. S., & Tatrow, K. (1998). Occupational Stress, Burnout, and Health in teachers: A methodological and theoretical analysis. *Review of Educational Research*, *68* (1), 61-99.

Hakanen, J., Bakker, A.B., & Schaufeli, W.B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of School Psychology*, *43*, 495–513.

Hall, B.W., Pearson, L., & Carroll, D. (1992). Teachers' long-range teaching plans: a discriminant analysis. *Journal of Educational Research*, *85*, 221–225.

Καντάς, Α. (1996). Το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης στους εκπαιδευτικούς και σε εργαζόμενους σε επαγγέλματα υγείας και πρόνοιας. *Ψυχολογία*, *3* (2), 71-85.

Κόκκινος, Κ.Μ., & Δαβάζογλου, Α. (2006). Επαγγελματική εξουθένωση σε εκπαιδευτικούς Ειδικής και Γενικής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Στο Ε. Φιάκα, Α. Γαγάτσης, Ι. Ηλία & Μ. Μοδέστου (Επιμ.), 9ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, 2-3 Ιουνίου 2006, 1065-1074. Λευκωσία: Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Kokkinos, C.M. (2007). Job stressors, personality and Burnout in primary school teachers. *British Journal of Educational Psychology*, *77*, 229-243.

Kokkinos, C.M. (2006). Factor structure and psychometric properties of the Maslach Burnout Inventory-Educators survey among elementary and secondary teachers in Cyprus. *Stress and Health*, *22* (1), 25-33.

Kokkinos, C.M. & Davazoglou A.M. (2009). Special education teachers under stress: evidence from a Greek national study. *Educational Psychology*, *29* (4), 407-424.

Κουστέλιος, Α., & Κουστέλιου, Ι. (2001). Η επαγγελματική ικανοποίηση και επαγγελματική εξουθένωση στην εκπαίδευση. *Ψυχολογία*, *1*, 30-39.

Leung, D.Y.P., & Lee, W.W.S. (2006). Predicting intention to quit among Chinese teachers: differential predictability of the component of burnout. *Anxiety, Stress, Coping*, *19*, 129–141.

Maslach, C., & Jackson, S.E. (1981a). *Maslach Burnout Inventory*. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Maslach, C., & Jackson, S.E. (1981b). The measurement of experienced Burnout. *Journal of Occupational Behavior*, *2*, 99-113.

Maslach, C., Jackson S.E., & Schwab, R.L. (1996). *Maslach Burnout Inventory – Educators Survey* (MBI-ES). In C. Maslach, S.E. Jackson, & M.P. Leiter (Eds.), MBI Manual (3rd ed.). Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press.

Maslach, C., & Leiter, M.P. (1997c). *The truth about Burnout: How organizations cause personal stress and what to do about it*. San Francisco: Jossey-Bass.

Maslach, C., Schaufeli, W.B., & Leiter, M.P. (2001). Job Burnout. *Annual Review of Psychology, 52*, 397-422.

Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2000). Επαγγελματική εξουθένωση ειδικού προσωπικού σχολικών μονάδων ατόμων με ειδικές ανάγκες και μελών Ιατροπαιδαγωγικών Κέντρων. Στο Α. Καλαντζή & Η.Γ. Μπεζεβένγκης (Επιμ.), *Θέματα επιμόρφωσης, ευαισθητοποίησης στελεχών ψυχικής υγείας παιδιών κι εφήβων*, 95-103. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πατσάλης, Χ., & Παπουτσάκη, Κ. (2010). Η επαγγελματική εξουθένωση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. *Επιστημονικό Βήμα, 14*, 249-261.

Platsidou, M., & Agaliotis, I. (2008). Burnout, job satisfaction and instructional assignment-related sources of stress in Greek special education teachers. *International Journal of Disability, Development and Education, 55* (1), 61-76.

Platsidou, M. (2010). Trait emotional intelligenceof Greek special education teachers in relation to burnout and job satisfaction. *School Psychology International, 31* (1), 60-76.

Wisniewski, L. & Gargiulo, R.M. (1997). Occupational Stress and Burnout among Special Educators: A review of the literature. *The Journal of Special Education, 31*, 325-346.